

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ
АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
Цэнтральная навуковая бібліятэка
імя Якуба Коласа
Выдавецкі дом «Беларуская навука»

СТАНІСЛАЎ МАНЮШКА

Прыжыццёвыя выданні твораў музычнага класіка з фондаў
Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

**ФАКСІМІЛЬНАЕ
ВЫДАННЕ**

Мінск
2020

УДК 78.071.1Манюшка + 025.178(476-25)

Укладальнік

А. П. Дзенісенка

Рэдакцыйная калегія:

доктар гістарычных навук А. І. Груша (гал. рэд.),
кандыдат гістарычных навук А. Б. Доўнар,
навуковы супрацоўнік ЦНБ НАН Беларусі М. М. Ліс,
кандыдат гістарычных навук П. Д. Скурко,
загадчык аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў
ЦНБ НАН Беларусі А. В. Стэфановіч,
кандыдат гістарычных навук А. І. Цітавец

Рэцэнзенты:

доктар гістарычных навук, прафесар Э. І. Іофе,
кандыдат гістарычных навук А. М. Філатава

Факсімільнае выданне прысвечана прыжыццёвым творам польска-беларускага кампазітара Станіслава Манюшкі (1819–1872) у фондах Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. У яго ўключаны музычныя творы кампазітара, якія былі надрукаваны ў Вільні ў сярэдзіне XIX ст.: «Pieśń pochodu Litwinów» («Паходная песня літвінаў») – у кнізе У. Сыракомлі (Людвіка Кандратовіча) «Córa Piastów. Powieść wierszem z dziejów litewskich...», драматызаваны цыкл нотнага выдання «Lirnik wioskowy», нотны зборнік пад агульнай назвай «Nad Nidą».

Адрасуецца гісторыкам, культуролагам, літаратуразнаўцам, супрацоўнікам бібліятэк і музеяў, усім, хто цікавіцца музычнай спадчынай С. Манюшка.

ISBN 978-985-08-2627-5

© ДУ «Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі», 2020
© Афармленне. РУП «Выдавецкі дом «Беларуская навука», 2020

ПЕРАЛІК

Прадмова

Факсімільнае ўзнаўленне

1. Moniuszko S. «Pieśń pochodu Litwinów» – у кнізе У. Сыракомлі (Людвіка Кандратовіча) «Córa Piastów. Powieść wierszem z dziejów litewskich. Przez Władysława Syrokomłę. Z muzyką St. Moniuszki». – Wilno: Nakładem Księgarni p. f. Rubena Rafałowicza, 1885
2. Moniuszko S. «Lirnik wioskowy»: Idylia Władysława Syrokomli. – Wilno: Nakł. Jozefa Zawadzkiego, [б. г.]. – 29 s.
3. Moniuszko S. Nad Nida, słowa Wł. Wolskiego; Piosnki sielskie przez Wł. Syrokomli; Piesn wojta; Drugi spiewnik domowy – Wyjazd z Ukrainy; Czwartý spiewnik domowy – Dary; Z piatego spiewnika domowego – Sierota i O matko moja; Magda Kaczmarka, ballada E. Szyrmera / [nuty] / Stanislaw Moniuszko. – Wilno: Nakł. Jozefa Zawadzkiego, [б. г.]. – 41 s.

ПРАДМОВА

Станіслаў Манюшка (1819–1872) – адзін з найбуйнейшых кампазітараў XIX ст., дырыжор, стваральнік нацыянальных твораў у галіне сімфанічнай музыкі, адзін з заснавальнікаў нацыянальнага камерна-вакальнага жанру.

Станіслаў Манюшка нарадзіўся на беларускай зямлі, чэрпаў натхненне ў беларускім фальклору, апрацоўваў беларускія народныя песні. У 1840–1850-я гг. кампазітар часта наведваў Мінск, дзе жылі яго бацькі і сваякі, актыўна ўдзельнічаў у культурным і музычным жыцці горада. Менавіта з Мінскам было звязана стварэнне яго першых вадэвіляў, музычных камедый і камічных опер.

У першай палове XIX ст. Манюшкі валодалі ў Мінскай губерні маёнткамі, якія некалі належылі князям Агінскім. Дзед кампазітара, суддзя Станіслаў Манюшка (1734–1807), з цягам часу разбагацеў і зрабіўся гаспадаром маёнтка ў Літве. Яго дзеці – шасцёра сыноў (Ігнацій, 1787–1869; Дамінік, 1788–1848; Юзаф, 1789–1840; Чэслаў, 1790–1870; Казімір, 1795–1836; Аляксандр, 1801–1836) і чатыры дачкі (Ганна, Мар’яна, Клацільда, Міхаліна) – атрымалі ў спадчыну вялікія фальваркі і значныя грашовыя сродкі. Бацька кампазітара, Чэслаў Манюшка, атрымаў у спадчыну фальварак Убель¹, непадалёк ад Мінска, ля Смілавічаў.

Чэслаў Манюшка нарадзіўся 20 ліпеня 1790 г. у Смілавічах. Пачатковую адукацыю атрымаў у ксяндза экс-місіянера Ю. Корвеля. Пасля гэтага вучыўся ў Смілавіцкім канвенце, потым пераехаў у Вільню. Невядома, дзе Чэслаў працягваў сваю адукацыю, хутчэй за ўсё ён хацеў паступіць у Віленскі ўніверсітэт. Але прадоўжыць адукацыю перашкодзілі падзеі вайны 1812 г. Нягле-

дзячы на тое, што яшчэ ў пяцігадовым узросце Чэслаў страціў адно вока, ён уступіў у полк конных літоўскіх стралкоў, праз год выйшаў у адстаўку. У 1818 г. ён узяў шлюб з Альжбетай Маджарскай і асеў у маёнтку Убель, дзе 5 (17) мая 1819 г. у іх нарадзіўся сын, якому далі імя Станіслаў-Ян-Эдвард-Казімір.

Бацька будучага кампазітара захапляўся маляваннем і з давальненнем прысвячаў яму вольны час. Чэслаў Манюшка не атрымаў добрай мастацкай адукацыі, але сяброўства з рознымі мастакамі і творчыя сувязі дапамаглі яму дасягнуць добрага ўзроўню. Пасля сябе ён пакінуў 12 альбомаў з партрэтамі, пейзажамі, замалёўкамі вайсковых дзеянняў 1812 г. і сямейных вечароў. Творчыя стасункі звязвалі яго з мастакамі Валянцінам Ваньковічам і Янам Дамелем. З першым ён нават меў супольную майстэрню ў Мінску. Многія даследчыкі адзначалі, што Чэслаў Манюшка быў таленавітым рысавальшчыкам, і яго матэрыялы з'яўляюцца каштоўнай іканаграфічнай крыніцай па гісторыі роду і асяроддзя Станіслава Манюшкі. У архіве Варшаўскага музычнага таварыства імя Станіслава Манюшкі захоўваецца частка сямейнага архіва Чэслава Манюшкі і, у першую чаргу, значная колькасць альбомаў рознага фармату, дзе захаваліся пейзажныя, побытавыя і партрэтныя замалёўкі, зробленыя Чэславам².

Але Чэслаў быў не вельмі дбайным гаспадаром. Неабачлівасць у выдатках, легкавернасць у грашовых справах прывялі яго да фінансавага краху. У 1842 г. фальварак перайшоў у іншыя рукі³. Рэшту жыцця Чэслаў правёў на Радкаўшчыне. Маці кампазітара, пані Альжбета, нягледзячы на шматлікія цяжкасці, праз усё жыццё захавала моц і раўнавагу духу. Менавіта яна заўважыла іскрынку таленту сына, была першай настаўніцай Станіслава. Дарэчы, у гонар сваёй маці кампазітар пасля яе смерці напісаў «Жалобную імшу за душы памерлых».

У верасні 1830 г. Манюшкі пасяліліся ў Мінску – спачатку ў драўляным доме Клімковіча на рагу вуліц Валоккай (Інтэрнацыянальнай) і Дамініканскай (Энгельса), а потым пераехалі ў так званы Дом масонаў (цяпер тут знаходзіцца Дзяржаўны музей тэатральнай і музычнай культуры). Стась паступіў у мясцовую мужчынскую гімназію, што знаходзілася ў былым кляш-

тары базыльянаў на Высокім рынку (цяпер тут Мінскі абласны савет прафсаюзаў). Музыцы вучыўся ў Дамініка Стэфановіча (1797–1870), брата вядомага дырыжора тэатральнага аркестра.

Манюшкі часта ладзілі літаратурна-музычныя вечарыны. У доме на Высокім рынку збіралася мінская інтэлігенцыя. Прыходзіў стары музыкант і масон Пётр Карафа-Корбут, Дамінік Стэфановіч, мастакі Валянцін Ваньковіч і Ян Дамель, Адам Шэмеш, паэт В. Дунін-Марцінкевіч і іншыя творчыя асобы Мінска.

Шмат звязвала кампазітара з Мінскам, пераважна – гэта яго музыка. Першую аперэту С. Манюшкі «Канторскія служачыя» ў 1834 г. паставілі мінскія аматары. У 1841 г. у Мінску была пастаўлена камічная опера на лібрэта Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча «Рэкруцкі яўрэйскі набор», музыку да якой напісаў Манюшка разам з мінскім музыкантам Канстанцінам Крыжаноўскім. Тым часам В. Дунін-Марцінкевіч напісаў для Манюшкі лібрэта аперэт «Саборніцтва музыкаў» і «Чарадзейная вада». Над «Чарадзейнай вадой» кампазітар працаваў у 1843 г., знаходзячыся ў Мінску. Аперэта карысталася папулярнасцю ў мінскіх слухачоў і ставілася ў тэатры Шмітгофа⁴ ажно 21 раз. А ў прыезд кампазітара ў Мінск у лістападзе 1843 г. трупы Шмітгофа паказвала яго аперэту «Латарэя». Потым Манюшка напісаў музыку для чатырохактавай драмы Агюста Анісэ-Буржуа⁵ і Адольфа Дэнеры «Каспер Хаўзер», прэм'еру якой у 1843 г. з поспехам паставіла ў Мінску ўсё тая ж трупы Карла Шмітгофа.

Выдатнай з'явай у культурным жыцці Мінска стала прэм'ера першай беларускай камічнай оперы «Сялянка» («Ідылія») на музыку С. Манюшкі і К. Крыжаноўскага, лібрэта напісаў В. Дунін-Марцінкевіч. Нягледзячы на тое, што ўлады забаранілі пастаноўку оперы на беларускай мове, спектакль усё адно адбыўся 9 лютага 1852 г. і меў вялізны поспех. Пастаноўка адбылася ў будынку гарадскога тэатра, першым тэатральным будынку Мінска, які знаходзіўся на галоўнай плошчы горада – Высокім рынку – гэта дом купца Г. Саламонава, побач з гасцініцай «Еўропа». Пазней «Сялянка» («Ідылія») ставілася ў Мінску ў 1853 і 1855 гг., апошняя яе пастаноўка адбылася ў Мінскім гарадскім тэатры ў 1855 г.

У Мінску была пастаўлена знакамітая опера С. Манюшкі «Галька» (1856), а праз 120 гадоў (1975) адбылася другая яе пастаноўка – на сцэне Дзяржаўнага тэатра оперы і балета.

Пасяліўшыся ў Вільні, С. Манюшка часта прыязджаў у Мінск, каб пабачыць бацьку і сваякоў, якія жылі ў Радкаўшчыне, ля Смілавіч. Вучань кампазітара Аўгуст Іванскі пісаў у сваіх успамінах, што ў ліпені 1855 г. ён са сваім настаўнікам паехаў у Мінск: «Затрымаліся мы ў мястэчку Смаргонь. Я сядзеў на брычцы. Раптам Манюшка паклікаў мяне ў карчму, каб я – першы раз у жыцці – пабачыў беларускі танец, які зваўся “Мяцеліцай”... У карчмах і на плытах, плывучы па Віліі і Нёмане, Манюшка знаёміўся з народнымі легендамі і песнямі, якія затым надавалі афарбоўку яго творам»⁶.

Асабліва памятным быў для С. Манюшкі прыезд у Мінск у кастрычніку 1856 г., калі тут праводзіліся дваранскія выбары Мінскай губерні. Афіцыйна выбары былі прызначаны на 15 верасня і праходзілі па 7 кастрычніка 1856 г.⁷ Выбіралі губернскага і павятовага маршалкаў, дэпутатаў Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу, а таксама служачых розных дзяржаўных устаноў⁸.

Мінскім губернскім маршалкам быў абраны паўторна Людвіг Антонавіч Слатвінскі⁹. Імператар зацвердзіў яго кандыдатуру на гэты пост 2 лістапада 1856 г. У спісе абраных чыноўнікаў сустракаліся даволі вядомыя асобы, сярод якіх папярэдні Мінскай губернскай гімназіі Фама Ануфрыеў Наркевіч-Ёдка, старшыня Мінскай палаты грамадзянскага суда Рудольф Станіслававіч Пішчала, суддзя Мінскага «Совестного суда» тытулярны саветнік Эдвард Ваньковіч (сваяк Станіслава Манюшкі) і г. д. Сакратаром Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу быў абраны вядомы мінскі калекцыянер і краязнаўца Міхаіл Гаусман¹⁰.

Трэба дадаць, што дваранскія дэпутацкія сходы былі адным з асяродкаў баўлення вольнага часу прывілеяванага саслоўя. На выбары ў дваранскія органы самакіравання перыядычна з'язджаліся шляхецкія сем'і з правінцыі. Падчас гэтага мерапрыемства адбываліся танцавальныя і касцюміраваныя вечарыны. Амаратарскія аркестры з пяці-шасці інструментаў, хоры, дуэты

дэманстравалі сваё майстэрства на сямейных урачыстасцях. Прыватныя аркестры прымалі ўдзел у драматычных і оперных пастаноўках публічных тэатраў. Адною з форм баўлення вольнага часу прывіляваным саслоўем быў тэатр. Акрамя прафесійных, існавалі аматарскія і прыватнаўласніцкія тэатральныя калектывы. Яны выступалі звычайна з нагоды сямейных урачыстасцей, грамадскіх падзей, дабрачынных акцый. Таксама склалася традыцыя даваць пышныя балі і ўрачыстыя абеды ў гонар шануюных людзей¹¹.

У гонар прыезду ў Мінск Станіслава Манюшкі і скрыпача-віртуоза Апалінарыя Концкага¹² адбылася вечарына ў доме вядомага беларускага пісьменніка В. Дуніна-Марцінкевіча (1808–1884). Сярод беларускай і польскай грамадскасці Дунін-Марцінкевіч быў вядомы ад пачатку сваёй літаратурнай дзейнасці як выдатны знаўца беларускага фальклору і этнаграфіі, як здольны акцёр і ініцыятар аматарскіх тэатральных прадстаўленняў у Мінску. Дом беларускага пісьменніка ўяўляў з сябе своеасаблівы клуб, дзе збіраліся тагачасныя дзеячы літаратуры і мастацтва. У самых блізкіх сяброўскіх адносінах Дунін-Марцінкевіч быў з Уладзіславам Сыракомлем, Адамам Плугам, музыкантамі Апалінарыем Концкім і Ігнаціем Кшыжаноўскім, мастаком Адамам Шэмешам, кампазітарам Станіславам Манюшкам, які напісаў на словы беларускага драматурга шмат музычных твораў, у тым ліку музыку да оперы «Сялянка» і аперэт «Яўрэйскі рэкруцкі набор» (1841)¹³, «Спаборніцтва музыкаў» (1842) і інш.

Дарагіх гасцей у сваім мінскім доме В. Дунін-Марцінкевіч сустрэў ушанаваннем, якое было выказана вершам, напісаным на беларускай гаворцы. Артысты-аматары, апранутыя ў беларускія народныя ўборы, паднеслі гасцям вянкi і букеты, а гаспадар прачытаў віншаванне – вядомы «Верш Навума Прыговаркі». На ўрачыстым вечары прысутнічалі мясцовыя артысты і літаратары, а таксама многія з мінчан. У гэты вечар кампазітар, задаволены ветлівым прыёмам, расказваў пра сваю оперу «Галька» і нават сыграў з яе некалькі ўрыўкаў¹⁴.

У канцы 1850 – пачатку 1860-х гг., калі кампазітар пражываў у Варшаве, ён па-ранейшаму амаль кожны год па дарозе ў Рад-

каўшчыну, дзе жыў яго бацька, наведваўся ў Мінск. У адну з паездак, у 1861 г., ён пабываў у Каралішчавічах, ля Мінска. Падчас гэтай паездкі ў лісце да сваёй жонкі ён з захапленнем пісаў пра мясцовы арган, зроблены мінскім майстрам Бяляўскім.

У апошні раз Станіслаў Манюшка быў у Мінску па сваіх справах прыкладна ў 1864–1865 гг.

З музычных твораў Станіслава Манюшкі, што дайшлі да нас, у фондах аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі захоўваюцца тры дакументы. Гэта прыжыццёвыя выданні кампазітара, надрукаваныя ў Вільні ў сярэдзіне XIX ст.

У віленскім выданні – кнізе Уладзіслава Сыракомлі (Людвіка Кандратовіча) «*Córa Piastów. Powieść wierszem z dziejów litewskich. Przez Władysława Syrokomłę. Z muzyką St. Moniuszki*» (Wilno: Nakładem Księgarni p. f. Rubena Rafałowicza, 1855) – змешчаны вершаваная аповесць аўтара і музычны твор С. Манюшкі «Паходная песня літвінаў». Экзэмпляр невялікага памеру (135 × 205 мм), у цвёрдай вокладцы, дзе залатым цісненнем пазначаны імя аўтара «*Syrokomla Władysław*» і назва аповесці «*Córa Piastów*». З адваротнага боку авантытула прысутнічаюць звесткі, што кніга выйшла «*Drukiem Józefa Zawadzkiego*»¹⁵. Побач прастаўлена пячатка віленскай кнігарні Рубэна Рафаловіча: «*Księgarnia | Rubena | Rafałowicza | w Wilnie*». На тытульным аркушы авальная пячатка былога ўладальніка гэтага экзэмпляра Карнэла Кшэчуновіча: «*Kornel | Krzeczunowicz*»¹⁶.

На адвароце тытула цэнзарскія пазнакі Паўла Кукальніка¹⁷, дзе гаворыцца, што выданне атрымала дазвол друкавацца, але «ў абмежаваным экзэмпляры». Датавана 31 мая 1855 г.

Перад тэкстам аповесці змешчана прадмова аўтара. Уладзіслаў Сыракомля распавядае, што аповесць «*Córa Piastów*» («Дачка Пястаў») ¹⁸ напісана па матывах твора Тэадора Нарбута «Гісторыя народа літоўскага» (Т. IV)¹⁹, у аснову якога пакладзена гісторыя часоў старажытнай Літвы 1282 года.

На аркушы – мудрагеліста ўплеценыя ў арнамент назва песні на словы У. Сыракомлі «Паходная песня літвінаў» («*Pieśń pochodu Litwinów*») – гэта адзін з варыянтаў арыгінальнай старадаўняй песні, тэкст якой пераносіць нас у далёкія часы:

Pieśń pochodu Litwinów

(Waryant z oryginalnej pieśni
Litewskiej)

Niech wesoło szumi las:
Kniaź do boju wezwał nas;
Umocnijmy dzisiaj ducha,
Jutro falą krew zaplucha –
Idziem w dobry czas.

Śmiało, koniu, idź na bój!
Towarzyszu dobry mój!
Kiedy pan twój wrogów drażni,
Ty nie pierzchaj dla bojaźni,
Ale mężnie stój.

W mocnych murach mieszka Lach,
Ale w piersiach jego strach;
A my Lacha w jednej chwili
Zwyciężyli, wyszdzili,
Wzięli twierdzy gmach!

Ziemię Niemców dobrze znam:
Bo dziewczęta kraśne tam;
Lecz my Niemca krwią się zleli,
Krasawice uściśnęli,
Nie uciekły nam!

Gdyśmy dalej poszli w tan,
Drżały mury Gdańskich ścian –
My wypadliśmy z zasadzki,
Aż pobledniał wódz Krzyżacki,
Gdańskich murów pan!

Песня паходу літвінаў

Сёння пець нам самы раз:
Князь гукнуў да бою нас.
Хай жа ў неба песня рвецца,
Заўтра хваляй кроў пальцаца
– Наш пачаўся час!

Смела, смела, конь, у бой!
Ты – таварыш добры мой!
Закіпіць навокал сеча,
Не палохайся ты меча,
Рвіся ў кіпень той!

Зачыніўся ў замку лях,
У грудзях у ляха – страх.
У разгоне мы праз хвілі
Цвержу ляхаву прабілі,
Захапілі гмах!

Немцаў край знаёмы нам,
Шмат дзяўчатак красных там!
Немцаў мы ў баі паклалі,
А красунь з сабой пабралі
Ад іх брам, ад мам!

Як ляцелі праз абшар
Мы на Гданьскі мур між хмар
З гучным спевам заліхвацкім,
Задрыжаў магістр крыжацкі,
Мура валадар.

1855, Барэйкаўшчына²⁰

У кнізе «Сóга Piastów» змешчаны нотны запіс гэтай песні і асобна падаецца яе тэкст. Пасля эпілога, які завяршае аповесць, прастаўлена дата яе напісання – «D. 22 Maja 1855. | Borejkow-szczyna».

Вясною 1853 г. У. Сыракомля пераехаў у фальварак Барэйкаўшчына, які арандаваў у «графа Тышкевіча з Нямежы»²¹ (Nemėżis (літ.), вёска недалёка ад Вільні²²). Менавіта ў Барэйкаўшчыне У. Сыракомля напісаў вершаваную аповесць «Дачка Пястаў» (1855).

Другі прыжыццёвы твор кампазітара – нотнае выданне «Lirnik wioskowy» (Moniuszko S. Lirnik wioskowy: Idylia Władysława Syrokomli. Wilno : Nakł. Józefa Zawadzkiego, [б. г.]). Музыканы твор С. Манюшка прысвяціў свайму бацьку Чэславу Манюшку, пра што гаворыць тэкст-прысвячэнне на шмуцтытуле: «Cześlawowi Moniuszce | poświęca | Stanisław».

Гэта першае выданне драматызаванага цыкла, які складзены з чатырох песняў пад агульнай назвай «Лірнік вясковы» на словы Уладзіслава Сыракомлі з музыкай Станіслава Манюшкі. Адметнасць экзэмпляра заключаецца ў рукапісным запісе, змешчаным на адвароце вокладкі гэтага дакумента, дзе зафіксаваны калектыўны аўтограф з вершам-прысвячэннем У. Сыракомлі, напісаным ім ад рукі. Пад вершам прастаўлены подпісы паэта і блізкіх яму асоб.

Верш У. Сыракомлі «Лірнік вясковы», пакладзены на музыку С. Манюшкі, быў напісаны 18 студзеня 1852 г. У гэтым вершы аўтар уяўляў сябе песняром, што ходзіць па вёсках, ад хаты да хаты. Звяртаючыся да сваёй ліры, паэт гаварыў, што ніколі з ёю не расстанецца, будзе граць добрым людзям да скону, граць ад сэрца, граць многа і ні перад кім не схіліць галавы, не дасць зняважыць песню. Нялёгка доля ў лірніка: не ўсе разумеюць яго – адзін хваліць, другі ганіць. Мала каго турбуе, што творыцца ў яго душы, ён трывае крыўду сам і бачыць, як крыўдзяць іншых. Адно толькі суцяшае лірніка: яго песня не памрэ разам з ім. Рэха ўзмоцніць і панясе словы ягонай песні да самога Дунаю, да самога Кіева. Ён верыць, што прыйдуць калі-небудзь пакланіцца яго магіле людзі здалёку, а землякі будуць гадаць,

як гэта сталася, што песні іх вёскі разышліся па свеце, і ўцямяць нарэшце, што ў гэтым заслуга лірніка. Тады павядуць яны падарожнікаў на ціхі цвінтар і, паказаўшы на курганок ля сасны, з гонарам скажуць: «Тут наш вясковы лірнік, памёр ён, граючы на ліры»²³:

Lirnik wioskowy

I

Liro ty moja śpiewna! z czarodziejskiego drewna
Snadź ciebie wyrobiono!
Skoro wezmę cię w ręce, gdy twą rączkę zakręcę,
Zaraz mi kipi łono.
Czuję radość nieznaną, jakby na sercu grano,
I smutno i wesoło;
Jam szczęśliwy, bogaty, gdy od chaty do chaty
Przechodzę całe sioło!
Z tobą się nie napieszczę: i dzień, i noc, i jeszcze...
Jeszcze grałbym bez końca;
Aż mi się w piersiach warzy, aż mi do bladej twarzy
Uderza krew gorąca.
Niech sobie boli ręka, niech sobie serce pęka,
Przecie tonów nie zniżę;
Nie żałuję mej głowy, wszak ja, lirnik wioskowy,
Skonam, grając na lirze!

II

Liro ty moja śpiewna, z czarodziejskiego drewna,
Niebezpieczeńś narzędzie!
Jakby w piekle, jak w niebie, kto się dotknął do ciebie,
Wiecznie pamiętać będzie!
Wnet go dumka uniesie, wnet sercu kochać chce się,
I tęsknota ogarnie.
Tyś pokaraniem Bożem! z tobą, jak z ostrym nożem,
Nie żartować bezkarnie.
Bo noże ciało bodą, a piosnka duszę młodą

Jakby ostrzem przenika;
A gorsza jeszcze bieda, że świat i wiary nie da,
Co tam w duszy lirnika!
Co oni wiedzieć mogą, że mi tak w piersiach błogo,
Ze mnie tak chęćka bodzie:
Grać od serca, grać wiele, Panu Bogu w kościele,
Dobrym ludziom w gospodzie;
Grać przed moją jedyną, niech ją piosnki owina,
Niech ją dźwiękiem otoczą,
Czy pracuje we żniwa, czy po pracy spoczywa,
Czy się bawi ochoczo.
Patrzcie na dziewczę moją! przy niej chłopcy się roją..
Śmieszne, śmieszne ludziska!
Jeden wąsem się chwali, drugi mieczem ze stali,
Trzeci srebrem połyska.
Mnie Bóg więcej przeznacza: znam, co hardość śpiewacza!
Ja przed nikim nie zniżę
Ani pieśni, ni głowy, – hardy lirnik wioskowy,
Skonam, grając na lirze!..

Лірнік вясковы

I

Ліра мая ты спеўная! З чараўнічага дрэва,
Муціць, ты змайстравана.
Ледзь вазьму цябе ў рукі, ўсе, як ёсць, твае гукі,
І песняй я ўвесь забраны.
Чую радасць без краю, быццам бы сэрца грае
І смутна, і вясёла.
Я шчаслівы, багаты, зноў ад хаты да хаты
Іду праз родныя сёлы.
У дарагой старонцы і дзень, і ноч, і бясконца
Граць і граць буду людзям, –
Да ўсхваляванага твару гарача кроў ударыць,
Болем сціснуцца грудзі.

Хай рука ўся здранцвее, сэрца няхай замлее,
Тону не зніжу я, шчыры.
Мо нават страчу голаў, усё ж я – лірнік вясковы,
Памру, пеючы на ліры.

II

Ліра мая ты спеўная з чараўнічага дрэва!
Ты – інструмент небяспечны!
Хто да цябе прыхінецца, струн тваіх дакранецца,
Помніць цябе будзе вечна!
Думка да зор панясецца, шчасця захочацца сэрцу,
Страты згадае кожны.
Ты – пакаранне з неба! Нібы з той брытвай, трэба
Быць з табой асцярожным!
Брытва парэжа цела, песня ж, што з сэрца ўзляцела,
Раніць душу маладую.
О! Людзям часта здаецца: лірніку лёгка пяецца,
Быццам бы ён не гаруе.
Што могуць ведаць людзі, як мне баляць часам грудзі,
Як мяне думы будзяць:
Граць ад сэрца. як трэба, граць высокаму небу
І ў карчме добрым людзям.
Граць адзінай, каханай, хай мой спеў палымяны
Ей душу ахінае, –
Ці жне жыта на полі, ці гуляе ў прыволлі,
Ці ў гайку спачывае.
Ну ж у мяне і дзяўчына! Хлопцы роём пчаліным
Уюцца пры ёй, бывае.
Хваляцца – той вусамі, той – серабром, кутасамі,
Той – меч стальны выстаўляе.
Бог мне болей прызначыў: даў мне талент спявачы!
І прад любым мундзірам
Песню не зніжу і голаў – горды лірнік вясковы,
Памру, пеючы на ліры!..²⁴

На тытуле кнігі «Lirnik wioskowy» адсутнічае год выдання. Магчыма, з гэтым вершам кампазітар мог пазнаёміцца ў 1852 г., калі У. Сыракомля прыезджаў з арандаванага ім фальварка Залучча (цяпер Стаўбцоўскі раён Мінскай вобласці) у Вільню і спыняўся ў доме Мюлера, цесця С. Манюшкі, каб працягнуць працу над тэкстам кантаты «Год у песні». Час магчымага напісання музыкі да верша «Lirnik wioskowy» польскі музыказнаўца Эрвін Навачык абмяжоўвае часам ад напісання верша (1852) да першага яе выканання ў 1857 г.²⁵ Аднак верагодна, што песню «Lirnik wioskowy» С. Манюшка напісаў менавіта ў 1857 г., як лічыў сучаснік кампазітара польскі музыказнаўца Ежы Ляскарыс. У сваіх нататках, змешчаных у часопісе «TeKa Wileńska», ён узгадвае, што С. Манюшка ў 1857 г. шмат увагі надаваў пераробцы оперы «Галька» і, акрамя таго, напісаў яшчэ некалькі твораў, першым з якіх быў названы менавіта «Lirnik wioskowy»²⁶.

Як было ўказана, на тытуле кнігі адсутнічае год выдання. Гэтай дэталі выдавецкая фірма «Drukiem Józefa Zawadzkiego» не надала належнай увагі. Таму час надрукавання нотнага зборніка патрабуе свайго высвятлення. Дзеля гэтага трэба яшчэ раз звярнуцца да нататак Е. Ляскарыса. Перад тым як пералічыць творы, якія С. Манюшка напісаў у 1857 г., ён зазначаў, што некаторыя з іх былі надрукаваны, але не ўсе. І калі ўлічыць, што ў спісе нявыдадзеных прац кампазітара, якія называў Е. Ляскарыс у сваіх нататках, не пазначаны «Lirnik wioskowy», можна зрабіць выснову, што на той момант нотны зборнік ужо выйшаў з друку. На карысць таго, што асобнае выданне песні пабачыла свет не пазней, чым у 1858 г., сведчыць таксама і рэцэнзія Ю. Сікорскага, апублікаваная ў часопісе «Рух музычны» (1858).

Ю. Сікорскі даволі падрабязна спыняецца на характарыстыцы мелодыі кожнага з чатырох фрагментаў песні-цыкла, якая, паводле яго слоў, «з'яўляецца хутчэй элегіяй, чым ідыліяй». Ён піша: «Верш Сыракомлі напоўнены суцэльным лірызмам ці дакладней – пачуццёвасцю, а чатыры яго часткі, апрацаваныя кампазітарам, адлюстроўваюць розныя ўражанні з жыцця паэта... Каларыт тэксту не толькі з-за падабенства адценняў эмоцый, але і з прычыны агульнага журботнага спакою выразаў

амаль увесь час аднолькавы; таму кампазітару не было на чым узмацніць сваёй фантазіі, і яго думкі маюць роўнасць, у якую дэкламацыі часам уносяць разнастайнасць... З чатырох песень лірніка – трэцяя самая цудоўная: струна спачування людзям наймацней гучала ў душы кампазітара»²⁷. Аналіз музычных вартасцяў песні, праведзены Ю. Сікорскім, паказвае, як глыбока С. Манюшка ўнікаў у змест твора, у яго інтанацыйна-рытмічную арганізацыю, каб сродкамі музыкі выявіць блізкае аўтару верша разуменне той песняровай праўды, якую нясе ідэалізаваны герой, – вандроўны вясковы лірнік. Несумненна, узнікненню гэтай песні-цыкла спрыялі агульныя ідэйныя перакананні паэта і кампазітара, іх папярэднія супрацоўніцтва.

Упершыню песню выканаў 2 красавіка 1857 г. на дабрачынным канцэрце ў Вільні Ігнат Залескі, вучань С. Манюшкі, спявак і кампазітар. Захаваліся звесткі, што песня вельмі гарача ўспрымалася слухачамі на музычнай вечарыне С. Манюшкі, якая адбылася 4 мая таго ж года ў доме Мюлера, дзеся кампазітара.

Цыкл песень «Lirnik wioskowy» стаў на нейкі час самым часта выканальным на канцэртах вакальнай музыкі ў Вільні. Не раз выконваў яго віленскі барытон, танцор і музыкант Ахілес Банольдзі (1821–1871)²⁸, вакальную культуру якога кампазітар ставіў вельмі высока. У Вільні ён вызначыўся не толькі як спявак, але і як фундатар выданняў Манюшкавых твораў. У выкананні А. Банольдзі «Лірнік...» быў уключаны ў праграму канцэрта, арганізаванага віленскімі аматарамі музыкі ў гонар С. Манюшкі напярэдадні яго пераезду ў Варшаву²⁹.

Экзэмпляр «Lirnik wioskowy» вялікага памеру – 250 × 330 мм. На адвароце тытульнага аркуша змешчаны аўтограф У. Сыракомлі і подпісы блізкіх паэту людзей, што робіць гэта выданне вельмі каштоўным. Мяркуецца, што верш-прысвячэнне быў напісаны У. Сыракомлем экспромтам падчас адной з літаратурна-музычных вечарын. На гэта паказваюць адна папраўка ў тэксте і непасрэднасць самога зместу твора. Верш быў адрасаваны аднаму з прысутных на вечарыне – музыканту Фаўстыну Лапатынскаму, з просьбай прыняць падарунак ад прыхільнікаў ягонага таленту і памятаць пра сваё прызвание – іграць на віяланчэлі.

У. Сыракомля шмат вершаў прысвяціў сябрам і знаёмым, у тым ліку свайму сябру Фаўстыну Лапатынскаму. Верш паэта «Do Faustyna Łopatyńskiego» быў надрукаваны ў сёмым томе збору паэзіі У. Сыракомлі³⁰, пазначаны дата і месца яго напісання – «1858. Wilno». Звесткі пра Фаўстына Лапатынскага змешчаны ў кнізе «Syrokomla o sobie», аўтарам якой з’яўляецца беларускі паэт, публіцыст, былы сакратар У. Сыракомлі Вінцэнт Каратынскі.

У кнізе «Syrokomla o sobie» аўтар распавядае, што верш «Lirnik wioskowy» быў апублікаваны «па копіі, атрыманай ад п. Лапатынскага». Аўтар заўважае, што друкаваны тэкст першых чатырох радкоў твора адрозніваецца ад аўтографа некаторымі змяненнямі сінтаксічнага і лексічнага характару. Праўкі, па ўсёй верагоднасці, былі ўнесены В. Каратынскім. Ён, як вядома, рыхтаваў да друку дзесяцітомнае выданне паэзіі У. Сыракомлі. Не выключана таксама і тое, што да правак меў дачыненне і сам Фаўстын Лапатынскі – паклоннік Сыракомлі, крыху музыка, крыху паэт, крыху мастак, натура скрозь артыстычная, але не надзеленая выключным талентам³¹.

Пад вершам-прысвячэннем услед за У. Сыракомлем падпісаліся Баляслаў Навінскі (акцёр Віленскага тэатра, першы выканаўца галоўнай ролі ў вершаванай драме паэта «Каспар Карлінскі», пакладзенай на музыку С. Манюшкі), Мікалай Акялевіч (1829–1887, вядомы літоўскі пісьменнік, публіцыст, грамадскі дзеяч, які актыўна супрацоўнічаў у польскіх перыядычных выданнях, пераклаў на літоўскую мову беларускі твор «Гутарка старога дзеда», імкнуўся арганізаваць народную бібліятэку, для якой кнігі на літоўскай мове планаваў пісаць сам; у сувязі з няўдалай спробай у 1861 г. надрукаваць свае нелегальныя творы мусіў выехаць за мяжу. У 1862 г. у Парыжы ўвайшоў у арганізацыю «Польская моладзь». Удзельнічаў у паўстанні 1863 г., потым жывіў у эміграцыі), Эміль Дэрэнг (акцёр Віленскага тэатра, які выступаў у 1844–1864 гг. на сцэне Віленскага тэатра, аўтар некалькіх драматычных твораў і аповесцей). Затым падпісаліся Антон Быхневіч, Антон Раецкі, Вінцэнт Жураўскі, Эміля і Філамена Сыртаўт. Асобу Антона Быхневіча ўстанавіць не ўдалося. Нічога

пэўнага нельга сказаць таксама пра Эмілію і Філамену Сыртаўт. У невялікай нататцы Л. Уземблы «U mogiły Syrokomli», апублікаванай у перыядычным выданні «Gazeta Wileńska» (1921), упамінаецца Вацлаў Сыртаўт, дзед якога быў знаёмы з У. Сыракомлем і ў якога захоўвалася некалькі рукапісаў паэта. Ці існавала якая-небудзь сувязь паміж дзедам Вацлава Сыртаўта, Эміліяй і Філаменай Сыртаўт, сцвярджаць нешта пэўнае немагчыма. Больш дакладныя звесткі захаваліся пра Антона Раецкага. Ён узяў шлюб з сястрой У. Сыракомлі Елізаветай і, як сведчаць дакументы 1867 г., лічыўся віленскім мешчанінам³².

Што датычыцца Вінцэнта Жураўскага. Некаторыя звесткі пра яго захаваліся ў матэрыялах віленскай следчай камісіі. Вінцэнт Жураўскі, выхадзец з дваран Віленскай губерні, быў вольным слухачом Пецярбургскага ўніверсітэта. У 1860 г. ён пераехаў з Санкт-Пецярбурга ў Вільню, перавёз сюды друкарню. У Вільні пражываў працяглы час, меў стасункі з «палітычна ненадзейнымі» людзьмі і, як быццам, ездзіў адтуль у Фінляндыю і «кудысьці за Маскву». У лістападзе ён быў ужо ў Пецярбургу. Пра гэта сведчыць яго ліст да У. Сыракомлі. В. Жураўскі меў дачыненне да нелегальных агітацыйных выданняў, за што яго арыштавалі ў лістападзе 1861 г. Архіўныя дакументы сведчаць, што «Дело Виленской следственной комиссии о студенте Викентии Журавском по безымянному доносу о преступных его действиях» начато 24 ноября, закончено 13 декабря 1861 г., переслано В. И. Назимовым в III отделение в январе 1862 г. Находится в делах III отделения вместе с другими документами о В. Журавском»³³.

Калектыўны спіс подпісаў замыкае імя Паўліны Кандратовіч, жонка У. Сыракомлі.

Сродкі музычнай выразнасці Станіслаў Манюшка чэрпаў у народнай музыцы. С. Манюшка аддаваў перавагу народным песням, таму што лічыў іх найбольш даступнымі разуменню простага люду. Кампазітар закранаў у іх тэмы і пытанні, блізкія сэрцу сваіх сучаснікаў, сярод якіх былі не адны толькі гараджане. Песні Манюшкі прасочваліся і ў сельскія пласты насельніцтва. Напісаныя з вялікім цяплом і шчырасцю, з глыбокай

сардэчнасцю, яны гучалі не ў адной вёсцы. І ў познія гады, калі Манюшка ўжо быў знакамітым кампазітарам, ён назапашваў музычныя інтанацыі для сваіх песень з беларускага меласу. Беларускі фалькларыст Рыгор Шырма адзначаў: «Жывучы на Беларусі ў асяроддзі працоўнага сялянства... Манюшка ў сваёй творчасці не мог пазбегнуць уплыву беларускага народнага меласу. У песнях і асабліва ў оперы “Фліс” такое багацце песенных і танцавальных інтанацый народных, што, слухаючы, адчуваеш, нібы прысутнічаеш недзе пад Слуцкам або каля Мінска на ўрачыстым свяце беларускіх сялян»³⁴.

С. Манюшка плённа супрацоўнічаў з беларускім паэтам Я. Чачотам, які захапляўся збіраннем беларускіх народных песень, потым іх тэксты перакладаў на польскую мову. Першы яго зборнік пад назвай «Сялянскія песенькі з-над Нёмана» быў выдадзены ў 1837 г., апошні (*Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w movie Sławiano-Krewickiej, s postrzeżeniami nad nią uczynionemi* / J. Czeczot. Wilno : Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846. 134 s.) – у 1846 г.³⁵ У зборніку Яна Чачота ўвайшлі тэксты валачобных, вясновых, купальскіх, калядных, дажынкавых, вясельных, хрэсьбінных і іншых беларускіх народных песень у перакладзе на польскую мову.

З 1844 г. паміж Янам Чачотам і Станіславам Манюшкам вялося ліставанне: кампазітар першы звярнуўся да Яна Чачота з просьбай даслаць вершаваныя тэксты – пераклады беларускіх народных песень. У сваю чаргу Ян Чачот разлічваў на тое, што сабраныя і перакладзеныя ім на польскую мову беларускія народныя песні будуць пакладзены кампазітарам на музыку і ў такой абноўленай форме праз нейкі час зноў вернуцца ў асяроддзе. У выніку сумеснай працы з’явіўся цыкл «Песні прынёманскіх вёсак», які быў уключаны потым у вядомыя «Хатнія спеўнікі» С. Манюшкі. У Вільні кампазітар выдаў чатыры сшыткі «Хатніх спеўнікаў». У іх прадстаўлены самыя розныя формы вакалу – ад жанравых малюнкаў да балад. А ўсяго пабачыла свет 12 сшыткаў спеўнікаў (у іх увайшлі 260 песень), з іх шэсць былі надрукаваны ўжо пасля жыцця кампазітара.

Першы зборнік песень пад назвай «Хатні спеўнік» выйшаў з друку на пачатку 1844 г. Музыка была пакладзена на верша-

ваныя тэксты Яна Чачота (1796–1847), Адама Міцкевіча (1798–1855), Аляксандра Ходзькі (1804–1891), Тамаша Зана (1796–1855), Антона Адынца (1804–1885). Музыка да сваіх песень С. Манюшка пісаў таксама і па беларускіх народных матывах.

У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы захоўваецца нотны зборнік з музыкай Станіслава Манюшкі пад агульнай назвай «Nad Nidą» (Moniuszko, S. Nad Nidą, słowa Wł. Wolskiego; Piosnki sielskie przez Wł. Syrokomli; Pieśń Wójta; Drugi spiewnik domowy – Wyjazd z Ukrainy; Czwarty spiewnik domowy – Dary; Z piątego spiewnika domowego – Siérotka i O matko moja; Magda Karczmarska, ballada E. Szymanowa / [nuty] / Stanislaw Moniuszko. – Wilno: Nakładem Józefa Zawadzkiego, [б. г.] – 41 s.), куды ўвайшлі некаторыя сялянскія песенькі з «Хатніх спеўнікаў» і іншыя творы кампазітара.

Экзэмпляр нотнага зборніка «Nad Nidą» мае вялікі памер (270 × 340 мм). Уяўляе сабой уладальніцкі канвалют, у якім пад адной вокладкай пераплецены адразу сем няпоўных частак, кожная з якіх мае свой тытульны аркуш. У зборнік увайшлі разрозненыя творы кампазітара, у тым ліку балада на словы Л. Шцірмера «Magda Karczmarska», песні з «Хатніх спеўнікаў» на словы У. Сыракомлі, Я. Чачота, Я. Прусіноўскага³⁶, У. Поля і інш. На тытульных аркушах сямі частак канвалюта пазначаны выдавец і месца выдання: «Wilno: Nakładem Józefa Zawadzkiego». Няма звестак, калі былі надрукаваны гэтыя музычныя творы. Аналізуючы факты творчай біяграфіі кампазітара, можна заключыць, што друкаваліся яны ў Вільні прыблізна ў 40–50-х гг. XIX ст.

Пачынаецца зборнік з песні «Над Нідай» («Nad Nidą»), словы да якой напісаў Уладзімір Вольскі (1824–1882)³⁷. Песня з трагічным сюжэтам: перадаецца жах людзей, якія бачаць малое мёртвае дзіця, утопленое ўласнай маці.

У зборніку змешчана «Pieśń Wójta» на словы У. Сыракомлі з першага «Хатняга спеўніка» С. Манюшкі. З другога «Хатняга спеўніка» С. Манюшкі – нотны запіс песенькі «Wyjazd z Ukrainy» з аповесці Е. Таршы «Stannica Hulajpolska»; з чацвёртага спеўніка – нотны запіс песні «Dary» на словы У. Поля; з пятага «Хатняга

спеўніка» – нотны запіс песні Я. Чачота «Siérota» («Сірата») для аднаго голасу ў суправаджэнні фартэпіяна і нотны запіс песні Я. Прусіноўскага «O matko moja!».

Замыкае зборнік музычная балада на словы Е. Szyrmera³⁸ «Magda Karczmarcka». Балада «Магда-карчмарка» («Magda Karczmarcka») на словы польскага паэта Людвіга Шцірмера (1809–1886) заснавана па народных паданнях: маладая ўдава, якая нядзелю таму пахавала мужа, весяліцца ў карчме з уланамі. Яе здрада не застаецца беспакаранай – уланы ператвараюцца ў чарцей і цягнуць Магду за сабой у пекла. З таго часу кажуць, што ў карчме з’явіліся нячысцікі.

Станіслаў Манюшка шмат рупіўся пра станаўленне музычнай культуры беларускага народа, у сваіх творах ён усаўляў Літву-Беларусь, хоць тэксты песень, лібрэта аперэт і опер былі польскамоўныя. Творца польскіх нацыянальных опер «Галька» і «Страшны двор», аўтар кантат «Мільда» і «Ніёла» на сюжэты са старажытнай літоўскай міфалогіі, С. Манюшка разам з Вінцэнтам Дуніным-Марцінкевічам стаіць каля вытокаў беларускай нацыянальнай оперы і аперэты, калі ўпершыню са сцэны загучала беларускае слова.

Аўтар выказвае падзяку вядучаму навуковаму супрацоўніку аддзела выкарыстання дакументаў і інфармацыі Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі Уладзіміру Мікалаевічу Дзянісаву.

Алена Дзенісенка

---

¹ Убель (альбо Убелье) – вёска і маёнтак над ракой Волмай, непадалёк ад Смілавічаў. Доўгі час фальварак Убель уваходзіў у склад вялікага Смілавіцкага маёнтка, вядомага з XVI ст. Дарэчы вёска Смілавічы ў складзе Мінскага павета Вялікага Княства Літоўскага ўпершыню згадваецца ў пісьмовых крыніцах у 1592 г. У XVI–XVIII ст. гэты маёнтак належыў Бакштанскім, Кежгайлам, Сапегам, Завішам, Агінскім. У XVIII ст. гаспадаром Смілавіцкага графства стаў Міхал Казімір Агінскі (1730–1800). У 1785 г. суддзя вайсковы Вялікага Княства Літоўскага Станіслаў Манюшка (1734–1807) разам з Францішкам Ашторпам набылі ў Міхала Казіміра Агінскага Смілавіцкае графства, у склад якога ўваходзіў і фальварак Убель. У рэестрах населеных пунктаў і ўладальнікаў маёнткаў Ігуменскага павета, якія былі складзены

па выніках рэвізіі насельніцтва Мінскай губерні 1795 г., згадваецца, што ў склад вялікага Смілавіцкага маёнтка Манюшкі ўваходзіў і невялікі фальварак Убель (Дзянісаў У. М. Сядзіба Манюшкі // *Архіварыус = Archivarıus* : зб. навук. паведам. і арт. / Дэпартамент па архівах і справаводства М-ва юстыцыі Рэсп. Беларусь, Нац. гіст. архіў Беларусі; [уклад.: З. Л. Яцкевіч; рэдкал.: У. І. Адамушка і інш.]. Мінск : НГАБ, 2001. Вып. 1. (Гісторыя, архівазнаўства, крыніцазнаўства = History, archeography, source studies. 2001, вып. 1 / [рэдкал.: А. К. Галубовіч (старшыня)] [і інш.]). С. 32–33).

² Дзянісаў У. М. Сядзіба Манюшкі... С. 33.

³ У 1842 г. Чэслаў Манюшка быў вымушаны прадаць Убель. У Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі захоўваецца дакумент аб продажы Убельскага маёнтка, які датаваны 30 жніўня 1842 г.: «Лето Тысяча Осемьсот Сорок Второго Августа в Тридцатый день Игуменского уезда Помещик отставной капитан войск Польских Чеслав Станиславов сын и жена моя Елисавета Монюшки, выдали сею купчую крепость Слуцкого уезда помещику губернскому секретарю Ивану Федорова сыну Радзвоничу Дзичковскому в том, што я Монюшко имею в отчинном моем владении наследственное по отце моем недвижимое имение, доставшееся по разделу с родными моими братьями Г: Игнатием, Домиником, Иосифом, Казимиром и Александром Монюшками сделанному, состоящее в Минской губернии в Игуменском уезде Убель называемом с принадлежащими к оному фольварками при которых фольварках и деревнях к оным принадлежащих числится и последней ревизии сто семнадцать мужеска и сто двадцать две женска пола душ с дворами, продал я таковое имение в вечное и потомственное владение без малейшего в чем либо исключения то е: как сам до сем оным владею Г: Ивану Дзичковскому за сумму семнадцать тысяч рублей серебром. Я же Елисавета Монюшкова соглашаюсь на сию продажу ныне и на пред никаких претензий к Г: покупщику Дзичковскому иметь не должна и не буду...» (НГАБ. Ф. 146. Воп. 1. Спр. 261. Арк. 1–1 адв.).

⁴ Шмітгоф Карл – оперны спявак з Германіі, які ў 1834 г. сабраў трупы і разам з ёй назаўжды з’ехаў у Расійскую імперыю. Кожны тэатральны сезон трупа працавала ў нейкім горадзе, галоўным чынам у Брэсце, Гародні, Вільні, Мінску, Віцебску, Магілёве. Дочкі Шмітгофа Эвеліна і Люцыя і сын Максіміліян зрабіліся вядомымі ў Расіі спевакамі (Чаропка В. Станіслаў Манюшка: музычны класік з Міншчыны. Мінск : Харвест, 2015. С. 20–21).

⁵ Анісе-Буржуа Агюст (1806–1870) – французскі драматург XIX ст.

⁶ Мальдзіс А. Падарожжа ў XIX стагоддзе: 3 гісторыі беларус. літаратуры, мастацтва і культуры : навук.-папул. нарыс. Мінск : Нар. асвета, 1969. С. 118.

⁷ НГАБ. Ф. 320. Воп. 2. Спр. 86. Арк. 1–2.

⁸ НГАБ. Ф. 319. Воп. 1. Спр. 406. Арк. 1213.

⁹ Слатвінскі (Сягней-Слатвінскі; Słotwiński, Siegniej-Słotwiński) Людвіг (Людвіг-Міхаіл) Антонавіч (1801–1876/1889), прадстаўнік шляхецкага роду герба «Ляліва». З 1826 па 1832 г. быў прызначаны ігуменскім павятовым маршалкам, потым займаў іншыя пасады. З 02.10.1853 па 03.10.1859 займаў

пасаду мінскага губернскага маршалка – выбіраўся на два трохгоддзі запар, быў зацверджаны імператарам на пасаду 08.11.1853 і 02.11.1856 (Минские губернаторы, вице-губернаторы и губернские предводители дворянства (1793–1917) : биограф. справ. : [87 справочно-биографических статей] / Департамент по архивам и делопроизводству М-ва юстиции Респ. Беларусь, Национальный исторический архив Беларуси; [сост. Ю. Н. Снапковский; редкол.: В. И. Адамушко и др.]. Минск : Беларусь, 2016. С. 282).

¹⁰ НГАБ. Ф. 320. Воп. 2. Спр. 85. Арк. 1–5.

¹¹ Шыдлоўскі С. Як бавіла час прывілеяванае саслоўе Беларусі ў першай палове XIX стагоддзя // Беларус. гіст. часоп. : навук.-тэарэтычны, навук.-метад. часоп. / заснавальнікі : М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Рэсп. унітарнае прадпрыемства «Выдавецтва “Пачатковая школа”», Дзяржаўная навуковая ўстанова «Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі», Беларус. дзярж. ун-т. Мінск: [б. в.], 2007. № 7(96). С. 31–32.

¹² Апалінарый Концкі (1824–1879) – польскі скрыпач, кампазітар, дырыжор; адзін з арганізатараў Варшаўскай кансерваторыі (1861). У 1856 г. А. Концкі разам з С. Манюшкам наведаў Мінск, быў Марцінкевічавым госцем (Содаль У. І. Вінцэнт Якуб Дунін-Марцінкевіч : Жыццё і творчасць / маст. Сташчанюк В. Мінск : Нар. асвета, 1997. С. 44).

¹³ Музыка да аперэты «Яўрэйскі рэкруцкі набор» была пакладзена на аднайменнае лібрэта В. Дуніна-Марцінкевіча. Прэм’ера адбылася 23 і 24 красавіка 1841 г. у Мінску, у гарадскім тэатры (дом Саламонава на Саборнай плошчы) з нагоды прыезду ў Мінск генерал-губернатора Ф. Мірковіча.

¹⁴ Мальдзіс А. І. Падарожжа ў XIX стагоддзе... С. 120.

¹⁵ Развіццё кнігадрукавання ў Вільні на пачатку XIX ст. было ў многім звязана з дзейнасцю друкарні Юзафа Завадскага (1781–1838), а пазней яго сына Адама (1814–1875).

¹⁶ Карнэл Кшэчуновіч (1815–1881) – польскі грамадскі дзеяч, палітык, памешчык, дваранін.

¹⁷ Кукальнік Павел Васільевіч (1795–1884) – гісторык-краязнаўца. З дваран, прываслаўнага веравызнання. Выхаванец Віленскай каталіцкай духоўнай калегіі. У 1817 г. прысуджана ступень доктара юрыспрудэнцыі ў Полацкай езуіцкай акадэміі. У якасці прафесара ўсеагульнай гісторыі і статыстыкі працаваў выкладчыкам у Віленскім універсітэце (1824–1832), з 1833 г. – бібліятэкарам Віленскай медыка-хірургічнай акадэміі, на працягу 1834–1842 гг. – прафесарам у Віленскай рымска-каталіцкай акадэміі. Адначасова з 1829–1841 гг. быў цэнзарам Віленскага цэнзарнага камітэта, з 29 студзеня 1863 г. прызначаны старшынёй камітэта з захаваннем пасады цэнзара. З пасады быў звольнены 1 верасня 1865 г. (Цэнзоры Росийской империи, конец XVIII – начало XX века: биобибли. справ. / [О. Ю. Абакумов [и др.]. ; редкол.: В. Р. Фирсов (пред.) [и др.]; Рос. нац. б-ка. СПб. : Рос. нац. б-ка, 2013. С. 220).

¹⁸ Пясты (Piastowie) – першая польская княская і каралеўская дынастыя.

¹⁹ Тэадор Яўхімавіч Нарбут (1784–1864) – вядомы гісторык і археолаг, нарадзіўся ў маёнтку Шаўры Лідскага павета. Галоўная праца Т. Нарбута – «Старажытная гісторыя літоўскага народа», выдадзеная ў 9 тамах у 1835–1841 гг.

²⁰ Пераклад «Pieśń pochodu Litwinów» на беларускую мову быў упершыню надрукаваны ў «Выбраных творах» У. Сыракомлі («Дачка Пястаў»). Урыўкі. Пераклаў К. Цвірка // Сыракомля У. Выбраныя творы / Уладзіслаў Сыракомля ; уклад., прадм., камент. К. Цвіркі. Мінск : Беларус. навука, 2011. С. 148–149).

²¹ Мальдзіс А. Восень пасярод вясны : аповесць, сатканая з гістарычных матэрыялаў і мясцовых паданняў. Мінск : Маст. літ., 1984. С. 17.

²² У 1828 г. Немеж ад Сапегаў перайшоў графу Бенядыкту Тышкевічу. У 1840–1856 гг. граф Міхал Тышкевіч пабудаваў маёнтак у Немежы. Магчыма, У. Сыракомля арандаваў фальварак менавіта ў графа Міхала Тышкевіча (1828–1879), які ў гэты час там пражываў.

²³ Мархель У. І. Крыніцы памяці: Старонкі беларуска-польскага літаратурнага сумежжа. Мінск : Маст. літ., 1990. С. 30.

²⁴ «Лірнік вясковы» (урывак). Пераклаў К. Цвірка // Сыракомля У. Выбраныя творы / Уладзіслаў Сыракомля ; [уклад., прадмова, каментар К. Цвіркі]. Мінск : Беларус. навука, 2011. С. 46–47.

²⁵ Мархель У. І. Крыніцы памяці... С. 30.

²⁶ Laskarys J. Wspomnienie z dziedziny sztuk pięknych na Litwie w roku 1857 // Teka Wileńska / Wydawana przez Jana ze Śliwina. Wilno : Druk. Teofila Glücksberga, 1858. № 4. S. 306.

²⁷ Мархель У. І. Крыніцы памяці... С. 33.

²⁸ Банольдзі Ахілес (1821–1871) – спявак, танцор, музыкант, выдатны піяніст. Паводле паходжання італьянец, нарадзіўся ў Барселоне, вучыўся ў Феранца Ліста. У 1842 г. юнаком прыехаў у Вільню, там ажаніўся. У 1862 г. увайшоў у Літоўскі паўстанцкі камітэт Кастуса Каліноўскага. У 1863 г. быў арыштаваны, але яго сябры наладзілі дзёрзкія ўдэкі. Потым А. Банольдзі жыў у Парыжы, меў моднае фотаатэльє. Падчас паўстання Парыжскай камуны (1871) быў цяжка паранены і неўзабаве памёр (Чаропка В. Станіслаў Манюшка... С. 41).

²⁹ Dobaczewska W. Dzieje kultury Wileńskiej pomiędzy dwoma powstaniem / oprac. Wanda Dobaczewska. Wilno : [b. m.], 1937. (Pomoc dla nauczyciela realizującego program publicznej szkoły powszechnej na Wileńszczyźnie i Nowogródzczyźnie / pod red. dr. W. Arcimowicza; nr 29). Bezpлатny dodatek do Nr. 2 Dziennika Urzędowego K. O. S. Wil. S. 51.

³⁰ Syrokomla W. Poezye Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli). Wyd. zupełne na rzecz wdowy i sierot aut., popełnione przypiskami. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1872. T. 7. S. 125–126.

³¹ Korotyński W. R. Syrokomla o sobie / przepisał i objaśnił W. R. Korotyński. Warszawa : Druk. F. Csernak, 1896. С. 69–70.

³² Мархель У. І. Крыніцы памяці... С. 37.

³³ Революционный подъем в Литве и Белоруссии в 1861–1862 гг. : [сборник документов]. М. : Наука, 1964. (Восстание 1863 : материалы и документы). С. 94–96.

³⁴ Шырма Р. Р. Песня – душа народа : Публіцыстыка ; Фальклор ; Музыка ; Літаратура, 1929–1939, 1944–1974 гг. / навук. рэд. Н. Гілевіч ; уклад. камент., бібліягр. В. Літвінкі. Мінск : Маст. літ., 1976. С. 305.

³⁵ Ян Чачот выдаў усяго шэсць зборнікаў беларускіх народных песень з перакладамі тэкстаў на польскую мову. Экзэмпляры двух прыжыццёвых выданняў Яна Чачота – зборнікі «Piosnki wieśniacze z nad Dźwiny. Ks. 3» (Wilno : Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840), «Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny : niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie Sławiano-Krewickiej, s postrzeżeniami nad nią uczynionemi» (Wilno : Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846) захоўваюцца ў кнігазборы П. Ф. Глебкі аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі.

³⁶ Прусіноўскі Ян (1818–1892) – польскі паэт, паводле адукацыі юрыст, працаваў судзейскім чыноўнікам і адвакатам. Апублікаваў два зборнікі вершаў і паэму «Засуджаны». С. Манюшка пісаў да яго твораў музыку.

³⁷ Уладзімір Вольскі – аўтар лібрэта да опер С. Манюшкі «Галька» і «Графіня»; польскі паэт, раманіст. Пасля паўстання 1863 г. выехаў у эміграцыю ў Бельгію, дзе і памёр.

³⁸ Эдвард Шцірмер – псеўданім польскага паэта, гісторыка Людвіга Шцірмера (1809–1886), аўтара шматлікіх апавесцей і вершаў у духу народных балад. Э. Шцірмер быў удзельнікам паўстання ў 1830 г. Ён служыў афіцэрам рускага штаба, атрымаў чын генерал-лейтэнанта. Яго працы па гісторыі ваеннай справы апублікаваны на рускай мове.